

የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርአት ፤ ስጋቶቹ እና መፍትሄዎቹ

አዘጋጅ፡ ብርሀኑ አህመድ በቴሌግራም <https://t.me/realityhabib> ይገኛል ሚያዚያ 5/2017/የተሻሻለ/

1. መግቢያ

አገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴዎች በሚጠቀምባቸው ማህበረሰብ አማካኝነት በልማድነት ዳብረው ትውልድ እየተቀባበለ ራሱን የሚያስተዳድርባቸው እና ችግሮቹን የሚፈታበት ህገ ደንቦች ስብስብ ናቸው። ሰዎች በአለም ደረጃ በቀደመው ታሪካቸው በሁሉም አካባቢ በባህላዊ ስርአቶች የአለት ክዋኔ ሲከውኑ ቆይተዋል። በአፍሪካ በታሪክ ከባድ ሊባል የሚችል ቅጣት የሚጥሉ አገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ነበሩ። የሌሎች ሀገራት ልምድን እና ከቅጣቶቹ መመልከት አሁን ላይ እኛ ላለንበት ዘመን የምንጠቀምባቸውን የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ድክመት እና ጥንካሬ እንድንለይ ይረዳናል። በሌላ በኩል የጉራጌ ባህል የግጭት መፍቻ ዘዴ ከስምንት መቶ አመት በፊት ጀምሮ ትውልድ ሲጠቀምበት የቆየ ሲሆን ዛሬ ላይ በዉስጡ ብቅ ብቅ የሚሉ ሰዎች የሚያነሱት ችግርን ጭምር መመርመርና መፍትሄ መጠቀም ከማህበረሰቡ ብሎም ከሌሎች ህዝቦች የተዋጡ ሙህራን ሀላፊነት ሲሆን ባህላዊ ስርአቱ የነበረው ክብር ፡ ግርማ ሞገስና መፍትሄ ሰጭነት ሳይበረዝ ለትውልድ ማስተላለፍ ደግሞ የጉራጌ አባቶችና ተወላጆች ሀላፊነት ነው። ይህ ጽሁፍ በጉራጌ ባህል ዙርያ የሚነሱ ትችቶችን በመተንተን ምላሽ የሚሰጥና የቀጣይ ስጋቶች በመለየት መፍትሄ የሚጠቁም ነው።

2. የአፍሪቃዊያን አገር በቀል የግጭት መፍቻ ህጎች መገለጫዎች

በአፍሪካ ቀንድ ዉስጥ ያለን እንደመሆናችን እና የዲሞክራሲ ምንጭ የሚባሉ ባህላዊ ስርዓቶች ያሉን በመሆኑ አንዲሁም ከአፍሪካ አገራት ያለንን ትስስር ምክንያት በማድረግ በአህጉሪቱ አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ባህርይ እና በአንዳንድ አገራት አጥፊዎች ሲቀጡባቸው የኖሩትን የቅጣት አይነቶች እንመለከታለን። በቅድሚያ የባህላዊ ህጎች መገለጫ ምን ይመስላል የሚለውን ስንዳስሰ የሚከተሉት ዋና ዋና መገለጫ አላቸው።

- ✓ ያልተጻፉ መሆናቸው
- ✓ የሰዎች የልማድ ዉጤት መሆናቸው
- ✓ ባህላዊ ህጎች በማህበረሰቡ ተቀባይነት ባገኙ መርሆች የተመሰረቱ ሲሆኑ በአፈታሪክ እየተቀባበሉ ከትውልድ ትውልድ የሚያስተላልፉትና የሚቀበሉት መሆኑ

- ✓ ተለዋዋጭነት ያለው መሆኑ
- ✓ መደበኛ የህግ ስርዓት ግትር እና ወጥ የሆነ አካሄድ የሚሄድ ሲሆን በተቃራኒው የባህላዊ ወይም አገር በቀል የግጭት መፍቻ ህጎች ተለዋዋጭ ወይም ተለዋወጭ መሆናቸው።
- ✓ ተበዳይን እና ተጠርጣሪን ያሳተፈ መሆኑ
- ✓ በባህላዊ አምልኮ ላይ የተመሰረተ መሆኑ

ቀላል የሆነ እና ያልተወሳሰበ ወይም ቢሮክራሲ የሌለበት መሆኑ ናቸው።

3. የአፍሪቃውያን የሀገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴዎች የቅጣት አይነቶች

አንዳንድ ጊዜ ቅጣት የሚጣለው እንደየ ጉዳዩ ሁኔታ ነው። እንደ ፈጠመው ጥዳት ክብደት በተለያዩ የቅጣት አይነቶች የሚቀጣ ሲሆን የሞት በቃ ፍርድ ፥ መግደል ፥ ድግምት ወይም ጥንቆላ ፥ ከአገር ማስወጣት ፥ የገንዘብ መቀጮ ፥ አካላዊ ጥቃት በማድረስ መቅጣት ፥ ካሳ እና ወደነበሩበት መመለስ የመሳሰለ የቅጣት አይነት ይቀጡ ነበር። አሁንም ልምዱ ያላቸው የአፍሪቃ ሀገራት አሉ። አንዳንዶቹን ቅጣቶች ባህርያት እና የትኛው የአፍሪቃ ሀገር እንደሚተገበር በአጭሩ እንመልከት። እነዚህ ብዙዎቹ በአፍሪካ ሀገራት አሁን ላይ በመደበኛ የህግ ስርዓት እንዲጠፉ የተደረጉ ናቸው።¹

➤ የሞት በቃ ፍርድ /Capital Punishment/

በቀደሙት የታሪክ መዛግብት እንደሰፈረው አንገትን መቅላት ፥ ስቅላት ፥ በድንጋይ መወገር ፥ በወሀ ማስጠም ፥ በህይወት እያለ መቅበር ፥ የገደለ ሲሆን በገደለበት አይነት መግደልን የመሳሰለውን ተግባራዊ ይደረግ ነበር። አልፎም ማቃጠል ፥ መጥበስ ፥ እና ማስቃየትን የመሳሰለ እጅግ ጭካኔ የተሞላበት ቅጣትም ነበር።

➤ መግደል /Murder/

በአፍሪካውያን ባህላዊ አገር በቀል የቅጣት ዘዴ ግድያ እንዲሁ ሲሆን በጣም ከባድ ለሆነ ጥፋት የሚፈጸም የቅጣት አይነት ነው። በኡጋንዳ በነበሩ ጥንታዊና አሁንም ያሉ ጎሳዎች ዘንድ መግደልን እንደ ከባድ ወንጀል ወይም ጥፋት እዉቅና የተሰጠው ነው። የመግደል ወንጀሉ የተሰራው ታስቦበት

¹ Ani Comfort Chineyere (PhD) 'CRIME AND PUNISHMENT IN AFRICAN INDIGENOUS LAW' LEGALPEDIA <https://legalpediaonline.com/african-indigenous-law/> በሌላ ሰነድ Onwe Friday(Ph.D) Eze Ogbonnia Eze(Ph.D) 'Crime Control in Traditional African Societies: A Review of Crime Control in Nigeria' International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR) ISSN: 2000-006X Vol. 3 Issue 4, April — 2019, Pages: 33-36

ነው ወይስ በአደጋ ነው የሚለውን የመለየት ስራ ይሰራል። በኡጋንዳ ኢቦ ባህላዊ ስርዓት ሰው የመግደል ወንጀሉ የተፈጸመው ታስቦበት ሲሆን የገደለው ሰው ቤተሰብ ንብረት ተቃጥሎ ገዳይ ራሱን እንዲያጠፋ ይጠበቃል። ወንጀሉ የተፈጸመው በአደጋ ሲሆን ገዳይ ተብሎ የተጠረጠረው ሰው ወደ ከተማ እንዲሰደድ እድል ይሰጠዋል። ከተሰደደበት ወደ አካባቢ የተመለሰ ወይም መመለስ የፈለገ ሲሆን የገንዘብ ካሳ ለተበዳይ ወገን የመስጠት እና አንድ ልጃገረድ ለተበዳይ ቤተሰብ የመስጠት ሀላፊነት አለበት። መሰደዱ በአንዳንድ የኢቦ ግዛት አካባቢ ለሰባት አመት ሲሆን በአንዳንድ አካባቢ ደግሞ እድሜ ልኩን እንዳይመለስ ሊታቀብ ይችላል።

➤ **ከአገር ማስወጣት /Banishment/**

ከአገር የማስወጣት ቅጣት የሚፈጸመው ወንጀል አድረጊውን በማስገደድ ነው። ከአገር የሚለቁት ለተወሰነ ጊዜ ወይም በዘላቂነት ሊሆን ይችላል። ይህ አይነቱ ቅጣት በአብዛኛው አፍሪካ ከቅኝ ግዛት በፊት በስፋት የነበረ ሲሆን ሰውየው ከአገር እንዲሰደድ ሲደረግ በእንስሳ የመበላት እድል ስለሚኖረው ወይም በበረሀ ስለሚሞት ከሞት ፍርድ አኩል የሆነ ቅጣት ተደርጎ ይታመን ነበር። በናይጄርያ የፋላኒ አርብቶ አደሮች ይህንን አይነት ቅጣት እስከ ቅርብ ጊዜ ሲጠቀሙበት በጫካ እንዲቆይ በማዘዝ ይፈጸም ነበር።

➤ **የገንዘብ መቀጮ /Fine/**

በደቡብ ምእራብ ፥ ደቡብ ምስራቅ እና ማእከላዊ አፍሪቃ ባጣቃላይ ሰላሳ ከመቶ የአፍሪካ ህዝብ ሽፋን ያለበት አካባቢ የሚገኙት የባንቱ ጎሳዎች ወንድ ልጅን መግደል ሲቀር የትኛውም ቀላል ይሁን ከባድ ጥፋት ሲፈጸም በገንዘብ መቅጣት በባህላቸው የታወቀ ነው።

➤ **አካላዊ ጥቃት በማድረስ መቅጣት /Corporeal Punishment/**

የኬንያወያን ባንቱ ጎሳዎች ከባድ ወንጀል የፈጸመ የሚቀጣው ህዝብ ተጠርቶ አካላዊ ቅጣት ሲፈጸም በአደባባይ እንዲመለከት ተደርጎ ነው የሚቀጣው። ሰዎችን የመጥራት አላማ እንዲማሩ ወይም ለማስጠንቀቅ ነው። በምእራብ አፍሪቃ ናይጄርያ ፥ ቤኪን እና ቶጎ የዮሩባ ጎሳ ያለ ሲሆን በባህላዊ መንገድ ቅጣትን ሲያሳርፍ ግርፋትን ፥ በገመድ መጠፈርን ፥ ማኮላሸትን ፥ በጅራፍ መግረፍን ፥ ቁስልን መነካካት ወይም መቧጠጥ የመሳሰለ ቅጣት ይጣል ነበር።

➤ **ካሳ እና ወደነበሩበት መመለስ /Compensation and Restitution/**

ኡጋንዳ ውስጥ ባሶጋ እና ባንጋዳ የተባሉ ጎሳዎች ሚስቱን ወይም ባርያውን የገደለ ንብረቱን በካሳ መልክ መክፈል ከቻለ ሌላ ቅጣት አይጣልበትም፡፡ በናይጄርያ በኢቦ ጎሳ ያልታሰበ ግድያ ወይም የቸልተኝነት ግድያ ሲሆን የሚችሉ ቤተሰብን ከሀዘን እስኪያገግም የመደገፍ እና የቀብር ስነስርዓቱን የሚያደምቅ ወጪ የማወጣት ግዴታ አለበት፡፡

4. የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት + ቅጣቶች እና የስርዓቱ ስጋቶች እና መፍትሄዎች

4.1. የጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት

የጉራጌ በባህዊ አገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴ በአለም አቀፍ ደረጃ ከሚታወቁ በኢትዮጵያ ካሉት የሀገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴዎች አንዱ ነው፡፡ የጉራጌ መሀበሰብ ራሱን ከመሰረተበት ዘመን ጀምሮ ዛሬ ድረስ ራሱን በራሱ የሚያስተዳደርበት እንዲሁም የወስት አንድነትንና ሰላምን ለማምጣት አማራጭ የግኝጭት መፍቻ ዘዴን ሲጠቀም ኖሯል፡፡ ከዚህ በታች የሰፈረው ጽሁፍ የባሪቅነት አችባ ፤ ቂጩ በሚል በዚህ ሰነድ አዘጋጅ በ2017 ዓም ከተጻፈ ጽሁፍ የተወሰደ ነው፡፡

የጉራጌ ብሄረሰብ በጉራጌ ዞን በአሁኑ የአስተዳደር ስርዓት የማዕከላዊ ኢትዮጵያ ክልል የጉራጌ ዞንና ምስራቅ ጉራጌ ዞን የሚኖር ማህበረሰብ ሲሆን ተወላጆች በመላው ሀገሪቱ ብሎም በአለም ደረጃ ባሉት በርካታ ሀገራት በስራ አማካኝነት ወጣ ብሎ ከሌሎች ብሄረሰቦች ባብሮነት ይኖራል፡፡ የብሄረሰቡ መገኛ በዋናነት ጉራጌ ዞን ቢሆንም በተለይም በሀገራችን ዋና ዋና ከተሞች በንግድ ስራ በመስማራት ለሀገሪቱ የኢኮኖሚ እድገት ከፍተኛ አስተዋፅኦ በማበርከት ላይ የሚገኝ ብሄር ነው፡፡ በአኗኗሩም ድብልቅ የሚባል ዘይቤ እንደሚከተል ግብርና ፤ ንግድ ፤ ግንባታ በዋናነት የሚጠቀሱ መተዳደርያዎች እንደሆነ ይታወቃል፡፡² በመልክክ ምድራዊ አቀማመጡ ከ3600 ሜትር ከፍታ የዘቢደር ተራራ እስከ 1000 ሜትር ዝቅተኛው ጠለል የጊቤ ሸለቆ ባለው ባብዛኛው በከፍተኛው ቦታ የሰፈረ ህዝብ ነው፡፡ በሶስቱም አይነት የደጋ ፤ ወይና ደጋ እና ቆላማ የአየር ንብርት ያለበት ነው፡፡ በበርካታ የተፈጥሮና ሰው ሰራሽ መስህቦች እንዳሉ ጥናቶች ይጠቁማሉ፡፡ ከእነዚህም ውሥጥ ጆፎረ ፤ የቤት አሰራር ፤ የምግብ አዘገጃጀት ፤ ፋፋቴ ፤ ሀይማኖታዊ ክዋኔ የሚያስተናግዱ ፤ የጥያ ትክል ድንጋይ ፤ ማህበራዊ ስርዓቶች ፤ ዋሻዎች እና ሌሎች ባህላዊ መስህቦች አሉ፡፡

² አዝዝ ገብረመድህን ኬር፡ የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደጋኝ /2013/ ገጽ 59

ጉራጌ አሁን ያለበትን አሰራር የያዘው ከአጼ ይኩኖ አምላክ ዘመነ መንግስት በፊት ከ850 አመት በፊት እንደሆነ አቶ ሰይፉ ድባቤ ያስቀምጣሉ።³ ብሄረሰቡ በተደጋጋሚ የተደረጉ የወስጥ ወረራዎችን እንዲሁም እንደሀገር የተቃጠ የወጭ ወረራ ወይም ቅኝ ግዛትን በመከላከል ከሌሎች ብሄሮችና ህዝቦች ጋር ደማቅ ታሪክ ያስመዘገበ ነው። በተለይም በ16ኛ ክፍለ ዘመን በግራኝ አህመድ እንዲሁም በ19ኛው ክፍለ ዘመን በአጼ ሚኒሊክ የተደረገውን የመንግስት ምስረታ የፈጠራቸው ጦርነቶች በጥበብ ያሳለፈ እንደሆነ ድርሳናት ይጠቁማሉ። በብሄረሰቡ የሰባት ቤት ፣ መስቃን ፣ ሶዶ ፣ አና መቆርቁር ቤቶችን አቅፎ የያዘ እንደሆነ ይታወቃል።

ጉራጌ ራሱን ሲያስተዳደር የነበረው የሹም ጉራጌ በመሰየም ነበር።⁴ ራሱን ሲያስተዳደርባቸው ከነበሩ ስርዓቶች የጉራጌ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ከሆኑት የቂጫ ፣ የጎርደና ፣ ፈራዘገኝ ስርዓቶች ተጠቃሽ ናቸው።⁵ በተሟላ ስርዓትነቱ በህዝቡ ተቀባይነት አግኝቶ ያለው የቂጫ የሽምግልና ስርዓት ነው። መቀመጫውም በጉራጌ ዞን ቸሃ ወረዳ የጀካ ይገኛል።⁶ በሰባት ቤት ጉራጌ በየክፍላተ ህዝቡ መቀመጫ ያለው ሲሆን የእንደገኝ ፣ የእኖር ፣ የቸሀ ፣ የጉመር ፣ የእገፍ ፣ የጌታ ፣ የሙህር ተጠቃሽ ናቸው። በእነዚህ ማዕከላት ተዳኝተው ቅር የተሰኙ ወገኖች በይግባኝ መልክ የሚያቀርቡትና በወስብስብነታቸው ምክንያት በቀጥታ የሚቀርቡ አከራካሪ የጀካ አባቶች ወሳኔ የሚፈልጉ ጉዳዮች ይቀርቡላቸዋል።

የስተዳደር ስርዓት በተመለከተ የእድር ፣ የእቁብ ፣ የዳኝነት ፣ የክብት ማገድ ፣ የጀፎረ ፣ የድንበር ፣ የሰርግ ፣ የፍቺ ፣ ጦርነት ሲኖር ጦርነት የሚያስተባብሩ ፣ የመሀላ እና ሌሎች አካሄዶችን በሚቆጣጠሩ የየአካባቢው ተወካዮች አማካኝነት ይመራል። በተጨማሪም የቤተሰብ ፣ የጎሳ ፣ የመንደርና አካባቢ ፣ የክፍለ ህዝብ እና አጠቃላይ የጀካ ደረጃ ባለው አሰራር ችግሮች የሚፈቱበት ስርዓት ተግባራዊ የሚያርግ ስርዓት ነው።⁷ የእነዚህ አጠቃላይ አደረጃጀት አላማ ከሆኑት ወስጥ አጥፊዎችን ማስተማርና የማህበረሰቡን ሰላምና ጸጥታ

³ ሰይፉ ድባቤ አዝማች የጉራጌ ህዝብ አጭር ታሪክ (ሰኔ 2014) ገጽ 15

⁴ ሰይፉ ድባቤ አዝማች የጉራጌ ህዝብ አጭር ታሪክ (ሰኔ 2014) ገጽ 51

⁵ አዝዝ ገብረመድህን ኬር፡ የጉራጌ ህዝብ ታሪክ ከአይማለል እስከ እንደገኝ /2013/ ገጽ 46

⁶ ዊሊያም ሻክ THE GURAGE A people of The Enset Culture ቅጽ 29 በፈረንጆች 2018 የታተመ ገጽ 160

⁷ የቂጫ ባህላዊ ህግ የተሻሻለ (በጉህራልድ የታተመ ቅጽ 002/2000) በቅጽ 003/2014 እንደተሻሻለ

ማስከበር ፤ የወሰጥ አንድነት ማስጠበቅ ፤ ሁሉም እርስ በራሱ እየተደጋገፈ የሚኖርበት ነጻነት የተሞላበት ስርዓት ማስፈን ነው።⁸

4.2. የጉራጌ ባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴ የሚጠቀመው ህግና የአሰራር ስርዓት

የጉራጌ አገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴ የሚጠቀመው ህግ በየወቅቱ የሚሻሻል ቅጣትን የሚደነግግ ደንብ ነው። ከ1999 ዓም በፊት የጉራጌ ማህበረሰብ ይጠቀመበት የነበረ ቁጫ ያልተጻፈ ነበር። ከ2000 ዓም ጀምሮ እስከ 2017 ዓም ድረስ ለአራት ዙር የቁጫ ደንብን በተለይም የቅጣት ክፍልን የማሻሻል ስራ ተሰርቶ እየተጠቀመ ይገኛል። የባህላዊ የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ያልተጻፉ ከመሆናቸው በተቃረኑ የተጻፈ በህላዊ ደንቦች ያሉት ማህበረሰብ ነው። በ2010 የተሻሻለውን ደንብ ቁጥር 03/2010 በያዘነው አመት ድጋሚ ተሻሽሏል። በደንቡ መሰረት ግድያ ወንጀልን + ስርቆትን + አመንዝራን + በጎጂ ልማዳዊ ድርጊትም ሆነ በጾታዊ ጥቃት የሴት መብትን መንካት እንዲሁም የጀፎሮን እና የተፈጥሮ ሀብት ላይ ወንጀል መፈጸም የሚከለክል የተከለከለ ነው።

ከስነ ስርዓት አንጻር የተጻፈ የስነ/ስርዓት ህግ የለውም። ይህም የሆነው እንደሌሎቹ አገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴዎች ሁሉ ባህላዊ ይዘት የተቀመጠ ስላለበት እና የተጻፈ ስርዓት ሲሆን በተቃራኒው ግትር የሆነ አሰራር እንዲኖር የሚያስገድድ ሰለሆነ እስከዛሬ የተዘጋጀ ስነስርዓት የለውም። ሆኖም በተግባር የዳበረው ልምድ የሚያሳየው አንድ ወንጀል ፈጸመ የተባለ ሰው እና ተበዳይ ወይም ቤተሰብ በቀጥታ ወደ ሽምግልና የሚቀርቡበት እና የሚገኙበት ሂደት ግልጽ ነው። በሂደቱም የሚከተሉትን ስርዓቶች በማስፈጸሚያነት ይጠቀማል፤

❖ ጨቀማ

ጨቀማ የምንለው ጥቆማ ነው። ጥቆማ ሊቀርብ እና ሊስተናገድ የሚችልበት አካሄድ ነው። ስለ አንዳንድ ተፈላጊ ነገሮች መረጃ የሚገኝበት አሰራር ወይም ስርዓት ነው።

❖ ቁወ

ተበዳይ ቀርቦ አቤቱታ ባቀረበ ጊዜ ያጠፋው ወይም የሚጠረጠው ሰው ወደ ሽምግልና ቦታ መልስ እንዲሰጥ እንዲቀርብ የሚታዘዝበት ስርዓት ነው።

❖ ጉርዳ

⁸ ዝኒ ከማሁ ገጽ 163

መሀላ ማለት ሲሆን ፥ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ ሁለቱም ወገን በመሀላ እንዲተሳሰር ይደረጋል።

❖ **ኸተራት**

ኸተራት በተለይም ግጭቱ እንደተከሰተ ሲሆን ወንጀል ፈጸሟል ላይ ጉዳት እንዳይደርስ ብሎም ጥፋት እንዳይቀጥል ለማቀብ ሲባል የሚሰጥ ከለላ ነው።

❖ **ቂያማ**

ቂያማ ማለት ዋስትና ነው። ሁለቱም ወገኖች ዋስትና አቅርበው ነው ወደ እርቅ ድርድር የሚገቡት።

❖ **መሮ**

መሮ ማለት ጠበቃ ማለት ሲሆን በባህሉ ሰረት በመሞገት ልምድ ያለውን ሰው በመቅጠር መብትን ለማስከበር ወይም ራስን ነጻ ለማድረግ ሲባል ክርክር ማድረግ የሚቻልበት ስርዓት የተፈቀደ ነው።

❖ **ሙሪ**

ሙሪ የሚባለው ተበዳይ ባቀረበው አቤቱታ መሰረት መልስ ስጥ የተባለው ተጠርጣሪ ወይም ተከላሽ የሆነው ወገን ጥፋት የለብኝም ሲል ራሱን ነጻ ለማድረግ የሚያቀርባቸው የራሱ ምስክሮች ናቸው።

❖ **ተያ**

ሁለቱም ወገን በተካካዱበት ወይም በተለይም ተጠእጣሪና ተከላሽ የሆነው ወገን ድርጊቱን አልፈጸምኩም ብሎ የካደ ሲሆን በመሀላ የሚረጋገጥበት ስርዓት ነው።

❖ **ወግ**

ወግ አንዳንድ ከአቅም በላይ ችግሮች ሲፈጠሩ የሽምግልና ሂደቱን የሚያግዙ አዋቂዎች የማነጋገር ሂደት ነው።

4.3. በጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርዓት ያሉት የዳኝነት ደረጃዎች

በጉራጌ ማህበረሰብ እስከ አስራ ሶስት አይነት የዳኝነት አሰራሮች አሉ። አንዳንዶቹ ማህበረሰቡ ራሱን የሚያስተዳደርባቸው ስርዓቶች ሲሆኑ ከፊሎቹ ደግሞ ወሳኔ ሰጭ የሆኑ የዳኝነት አይነቶች ናቸው።

- ✓ የተየ ዳነ /የመሀላ ዳኛ/
- ✓ የሻር ዳነ /የይዞታ ልኪት/
- ✓ የቅየ ዳነ /የድንበር ዳኝነት/
- ✓ የጀፎረ ዳነ /የጀፎረ ቂጫ
- ✓ የአንቂት ዳነ /ስለ ሴቶች የተመለከቱ ጉዳዮች ዳኛ/
- ✓ የወግ ምስ /አስፈላጊ ድጋፍ የሚሰጥ አዋቂ/
- ✓ የሴራ ዳና /ባህላዊ ስርአቱ በአካባቢ በሚፈጠሩ ጉዳዮች የሚወስን ዳኛ/

የመሳሰሉት የሚታወቁ ሲሆን በተጨማሪም የሚከተሉት ግጭት በመፍታት ረገድ ከፍተኛ ሚና የሚጫወቱ የዳኝነት ባለስልጣን አይነቶች ናቸው።

- ✚ የሴራ ዳነ/ዳኛ
- ✚ የገን ዳኝ/ የአካባቢ ዳኛ
- ✚ የጥብ ዳነ / የጎሳ ዳኛ
- ✚ የቤተ ጉራጌ ዳኛ ናቸው

ከቅጣት እና የአፈጻጸም ዳኝነት አንጻር ስንመለከት

- ❖ የአንቂት ቂጫ
- ❖ የቅየ ቂጫ
- ❖ የጀፎረ ቂጫ
- ❖ የጉርዳ ቂጫ
- ❖ የደም ቂጫ

ዋናዎች ናቸው።⁹ በዚህ መልኩ ተደራጅቶ ለዘመናት ህዝብን ሲያስተዳድር እና ዘላቂ ሰላም እንዲኖር ያስቻለ የግጭት መፍቻ ዘዴ ነው። ይህም በሙህራን ዘንድ ዲሞክራሲያዊ እንደሆነ እንዲነሳ ያስችለዋል።

4.4. የቅጣት አይነቶች እና ደረጃዎች

የቅጣት አይነትን ስንመለከት የገንዘብ መቀጮ መክፈል ፥ እና ከማህበረሰብ ማግለል ዋናዎች ናቸው። ከላይ የተመለከትነውን አይነት በሌሎች የአፍሪቃ ሀገራት የነበረ ባህላዊ የቅጣት አይነት የሚጠቀም የግጭት መፍቻ ዘዴ አይደለም። በቀደሙት ዘመናት ሰው የገደለው ሰዎች ቤታቸውን ለቀወ ከአካባቢ እንዲሰደዱ ይታዘዝ ነበር፤ በአነሁን ወቅት የዚህን አይነት ቅጣት በጆካ ቂጫ ወይም የጉራጌ ባህል ተቀባይነት የለውም። የቅጣት ደረጃዎች ስንመለከት በጉራጌ ባህል መሰረት አንድ ሰው ላጠፋው ጥፋት ጥፋተኛ የሚባል ሲሆን ከዚህ በታች የተመለከቱትን አይነት ብያኔዎች ይሰጥበታል።¹⁰ ብይን የሚሰጠውም በአብላጫ ድምጽ ነው።

ፋንቅቅ /ሙራ ደም/

ፋንቅቅ የምንለው ሰዎች አስበው እና አቅደው ፥ በበቀል ስሜት በሰው ላይ ጥቃት ለማድረስ ባደረጉት ጥፋት ጉዳት አድርሰው ሲሆን የሚበየን የጥፋተኛነት ደረጃ ነው። በዚህ ለእያንዳንዱ ጥፋት ጊዜ በቂጫ ከተቀመጠው ቅጣት ጣራውን ይከፍላል።

መዳራ

መዳራ የሚባለው የጥፋት ብይን የሚሰጠው ጥፋቱ በታወቀ ቸልተኝነት ወይም ተገቢ ጥንቃቄ ባለማድረግ የሚፈጸም ጥፋት ተተያቂነት ደረጃ ነው። ወጤቱ የታወቀ ቸልተኝነት ወይም ግድያ ወንጀል በመዳራ ብይን ተሰጥቶ ይቀጣል። በመዳራ የሚያስቀጡ የጥፋት አይነቶች ከሚሄድ መኪና ተንጠልጥሎ በመወደቅ ፥ የቆመ መኪና ታኮ አልፎ በመንቀሳቀስ ላደሰው አደጋ ፥ መንገድን አቋራጭ የተገጨ ሲሆን ፥ አሽከርካሪው በመጠጥ ወይም እንቅልፍ ማጣት ላይ ሆኖ የሚያደርሰው አደጋ አይነት ናቸው።

⁹ የጉራጌ ብሄረሰብ ያለመግባባት መፍቻ ዘዴዎች ፤ ዋና ዋና መሰረተ ሀሳቦች እና የስነ-ስርዓት መርሆች (ጉህራልድ 2002)

¹⁰ ለሰላምና እርቅ ኮሚሽን በቡድን ያጠኑት ጥናት ወጤት TRADITIONAL CONFLICT RESOLUTION MECHANISM OF GURAGHE COMMUNITY (YEGURAGHE KICHA) (2020)

መዳራ መዳራ

ድርጊቱ የተፈጸመው ባልተገመተ አደጋ ሲሆን ወይም መሆኑን ማስረዳት ከተቻለ በመዳራ መዳራ ይከፍላል። ይህ የቅጣት የመጨረሻውና ዝቅተኛው ደረጃ ብያኔ የተሰጠው ነው። በመዳራ መዳራ ካሳ ሊያስከፍል ከሚችል ጥፋት አንዱ ከመኪና ጀርባ በማቋረጥ ላይ የደረሰ አደጋ ሲሆን አንዱ መሆኑን ጸሀፊው ኤልያስ ያስረዳል።¹¹

5. የባህላዊ ስርዓቱ እና የወጣት ትወልድ ግንኙነት

ስርዓቱ ከትወልድ ወደ ትወልድ ሲተላለፍ ቆይቶ አሁንም በአርአያነት ከሚጠቀሱ ሀገር በቀል የግጭት መፍቻ ዘዴ አንዱ ሆኖ አገልግሎት እየሰጠ ይገኛል። ወጣቶች የሚሳተፉበት ፥ የሚያደንቁበት እና ለስርዓቱ እወቅና የሚሰጡበት ሁኔታ ያለ ቢሆንም አሁንም የሚቀሩ ነገሮች እንዳሉ ወይም በሚጠበቀው ደረጃ ሃላፊነት ሊወስድ በሚችል ደረጃ በባህላዊ ስርዓቱ እምነት ጥሎ ከመንቀሳቀስ አንጻር ክፍተት አለ ይላሉ አቶ ኤልያስ። በአሁኑ ወቅት ዘመናዊነት እና ድህነት በአቋራጭ ለማምለጥ የሚደረግ እንቅስቃሴ ለሞራል ወይም ግብረገብ እና ባህላዊ እሴቶች ቦታ እንዳንሰጥ እንቅፋት በመሆን ላይ ናቸው። ከዚህ ጋር ተያይዞ የስርዓቱ ስጋቶች ከታች የምንመለከት ይሆናል።

6. የሽምግልና ስርአቱ ስጋቶች እና መፍትሄዎች

6.1. ከሀይማኖት ጋር ማጋጨት

በአሁኑ ወቅት እምነት በእጅጉ እየተሰፋፋ ያለበት ጊዜ ነው። ሰዎች የመረጡትን እምነት የመያዝ ህገመንግስታዊ መብታቸው የተጠበቀ ነው። ሆኖም በሰዎች መብት ላይ ጥቃት ወይም ጉዳት በማድረጋቸው ምክንያት በሽምግልና ጉዳት የደረሰበትን ወገን እንዲክሱ ሲጠየቁ ወይም በፍላጎታቸው ለመካሰ ሲጠይቁ /አስታርቁኝ ሲሉ በጠየቁ ጊዜ/ ለማስታረቅ ሲጀመር በሃይቱ እምነቱ አይፈቅድልኝም በሚል የሽምግልና ሃይቱ ወጤታማ እንዳይሆን እና አወነቱ እንዳይወጣ እንቅፋት የሚሆኑ በርካቶች ናቸው። በመሰረቱ የትኛውም እምነት ወሽትን አያበረታታም። የየትኛውም እምነት ተከታይ የሆነ ሰው ቀድሞ እወነታውን የሆነውን ቢናገር የተሻለ ችግሩን ሳይወሳሰብ እንዲፈታ ያግዛል። በአንጻሩ በእምነቱ ከለላ እያደረገ ከሽምግልና ራሱን እያሸሸ ከተተያቂነት

¹¹ ኤልያስ አብረሀም ELIAS XBERHAME 'JOKA QICHA(YeJokak`i`ta),Traditional Conflict Resolution Mechanism(The Case Of Sebat Bet Gurage) 2012 https://africanpeace.making.org>JOKA-QICHA_1

የሚያርቅ እና የባህላዊ ሽምግልና ስርአቱን ከመተግበር የሚከላከል ሲሆን ለማህበረሰቡ ባህሉን የማሳደግ እና የማንጸባረቅ መብት የተሰጠ ሲሆን እንዲሁም በመንግስት ላይ የተጣለውን ባህልን የመደገፍ ሀላፊነት ያለ በመሆኑ በህግ ከሌለ ያለውን ባህልን የማንከታተል አካሄድ ይሆናል። ስለዚህ ነገሮችን ለይተን ልንቀሳቀስ ይገባል።

6.2. ጥበት /ብሄርተኝነት/ ጎሳኝነት

ሰዎች በባህላዊ የሽምግልና ስርአቱ ውስጥ ራሳቸውን ነጻ አድርገው የተበደለውን ወገን እውነት ለማጥራት ካላሰቡና ጥረት ካላደረጉ ወይም ወገንተኛ ሆነው ለራሳቸውና ለዘመዳቸው የጎሳቸው አባል ሲሉ በቦታው የተገኙ ሲሆን ችግርን ከመፍታት ይልቅ ችግርን ያባብሳሉ። ወይም ለወደፊቱ ቂምን ሊያስሸር የሚችል እርቅ ሳይሆን ስምምነት የሚፈጸመው ለይስሙላ እና ከመደበኛ ፍትህ ተጠያቂነት ለማስመለጥ የሚፈጸም ወንጀል የሚሆንበት ሰፊ አጋጣሚ አለ። በዚህ ረገድ የሽምግልና ስርአቱ ሳይበረዝ ለትውልድ እንዳይተላለፍ ይህንንም ትውልድ ባግባቡ እንዳይጠቀምበት ውስጣዊ አሰራሩን አበላሽቶ ፍትህን ለማንደል ሰዎችን ለማግለል ሲሉ የሚጠቀሙ ሲሆን ከፍተኛ ስጋት ይሆናል። በአብዛኛው የሚነሳው ቅሬታም በአንድ አካባቢ የሚኖሩ ጎሳዎች ወይም ዘመዶች በውስጣቸው ያለውን እና ክነርሱ ጎሳ ያልሆነውን ነጥሎ የማግለል ወይም ከባህሉ ውጪ መብትን የመጋፋት ሁኔታዎች እንዳሉ ይነሳል። በሌላ በኩል በአካባቢው በብዛት ባሉት ጎሳዎች ላይ እምነት የሌለው ወይም የሚጠራጠር በርካታ ሰው በሽምግልና ላይ እምነት እንዳይጥሉ ያደርጋል።

በዚህ ምክንያት ሰዎች ከአማራጭ የግጭት መፍቻ ይልቅ መደበኛ የሆነውና በመንግስት የሚሰጥ አገልግሎት ይመርጣል። ይህንን ችግር መቅረፍ የሚቻለው በሁሉም አካባቢ ማህበረሰቡ በባህሉ ግጭቶችን መፍታት አስፈላጊ መሆኑን ፥ ግጭቱ ሲፈታ የተከሰተው በማንም መካከል ቢሆን በገለልተኝነት እና እውነታውን በማጣራት ላይ ትኩረት በማድረግ ለራሳቸውም ለወደፊት ትውልድ ያልተገባ ነገር እንዳይወርሱ በመጠንቀቅ መሆን አለበት።

6.3. የሙህራን ትችት

የወቅቱን በመደበኛ ህጎች የተሰጡ መብቶች ያጣብባል በሚል የሙህራን ዘንድ የሚነሳ ትችት አለ። በሽምግልና ስርአቱ አልፎ አልፎ ለምስክርነት ሄድክ ወይም በሽምግልና እየታየ ባለበት ወደ መደበኛ ፖሊስ ሄድክ ወይም በምንለው አልተስማማህም በሚል ያልተገባ ቅጣት ያሳርፋሉ ወይም ከማህበራዊ ኑሮ ያገላሉ ሲባል ይተቻል። ይህ በሁለት መልኩ ተከፍሎ የሚታይ ነው።

6.3.1. ከመደበኛ ህግና የፍትህ ስርዓት መጣረስ

በዚህ ረገድ አንድ ሰው ወንጀል ከተፈጸመበት በፈጸመው ሰው ወይም በሚጠረጥረው ሰው ላይ ምርመራ እንዲደረግ ለፖሊስ ወይም ለመንግስት አስተዳደር ተቋማት የማመልከት መብት ተሰጥቶ መደበኛ የህግ ስርዓት ተበጅቶና ከእያንዳንዱ አረሶ አደር ኪስ ተወስዶ ተቋም በማዋቀር ሰራተኛ በመቅጠር ደሞዝ እየተከፈለ የሚሰሩ መሆኑ ይታወቃል። በተጨማሪም የትኛውም ልማዳዊ አሰራር ከህገመንግስት ከተጋጨ ተቀባይነት እንደሌለው እና በህግ መሰረት መፍትሄ ሊሰጠው የሚችል መብት ያላቸው ወገኖች ወደ ፍርድ ቤት ቀርበው ጉዳያቸውን ማስሰን እንደሚችሉ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህገመንግስት አንቀጽ 9 እና 37 ተደንግጎ ይገኛል። ከአንቀጽ 79 ጀምሮ ባሉት ድንጋጌዎች መሰረት ነጻ እና ገለልተኛ ፍርድ ቤት ተቋቁመዋል። በሌላበኩል ማንኛውም የሀገራችን በሄርና ብሄረሰብ ባህሉን የመግለጽ መብት ያላቸው መሆኑን ፥ መንግስት ባህል ነክ ቅርስን የመንከባከብ ሀላፊነት እንዳለበት ፥ ህገመንግስትና ሰብአዊ ክብርን የማይቃረኑ ባህሎችን በእኩል የማሳደግ ሀላፊነት በህገመንግስት አንቀጽ 39 ፥ 41 እና 91 መሰረት ተደንግጎ ይገኛል። ህገመንግስቱ የዜጎችንም የብዙሀኑንም መብት ለመጠበቅና ሚኒሳዊና ለመሆን ጥረት የተደረገበት ነው። ይህ ከሆነ አንድ ሰው በመደበኛው የፍትህ ስርዓት መብቱን ለማስከበር ሲሞክር በሽምግልና ስርዓት ግጭቱ እንዲፈታ ቢጠየቅ ወይም በሽምግልና በተያዘበት ወደ መደበኛው ፍትህ ቢሄድ ወይም ከጉዳዩ ከባድነት የተነሳ መንግስት ጣልቃ ገብቶ በመደበኛው እየመራው ያለ ጉዳይ ቢሆን ሁል ጊዜ በሽምግልና ብቻ ካልታየ እና ካልተጠናቀቀ የሚል አሳብ በአንዳንድ የአካባቢ ሽማግሌ ዘንድ ይነሳል። ይህ በግልጽ የተቀመጠውን ህገመንግስታዊ መብት የሚቃረን ነው። አልፎም ከማህበራዊ ኖሮ አግልለናል ብለው ተደራጅተው የሰዎችን እንቅስቃሴ የሚገድብ ወይም ነጻነትን የሚገድብ ጥፋት ይፈጸማል። ይህም ቢሆን ውጤቱ አደገኛ ነው።

በመሰረቱ ከማህበረሰብ ማግለል የሚጀመረው ከቤተሰብ ከዚያም ከጎሳ ነው። ቤተሰብ መጥፎ ባህርይ የሚያሳይን ሰው መክሮ እና ገስጾ የማረም ሀላፊነት ተጥሎበታል። አንቢተኛ በመሆን የአማጺነት ባህርይ የሚያሳይ ሲሆን በቅድሚያ ከቤተሰብ ይገለጻል። በባህሉ ቂጫ መሰረት ሰው ከማህበራዊ ኑሮ የሚገለለው ህዝብን የማያከብር ፥ ቂጫን የማያከበር ወይም በባህላዊ የሽምግልና ስርዓቱ የማጠልሸት ስራ ሲሰራ ነው። “ቂጫን ያለማክበር ማለት ምን ማለት ነው?” የሚለውን ስንመለት በቂጫ ስርዓት ግጭት ሲፈታ በርካታ ሂደቶች አሉ። በቂጫ ስርዓት ግጭትን ለመፍታት ያስኬደኛል ብሎ ከተስማማ ሂደቱ የሚያዘውን መተግበር አለበት። በሌላ በኩል በቂጫ መሰረት ግጭትን እፈታለው የሚል ወገን ራሱም ቂጫውን ተረድቶ አክብሮ ሲገኝ ነው ሊያስከብር

የሚችለው። ስለሆነም ሰዎች በሽማግሌ አሳብ አልተስማማም በሚል ከማህበረሰብ ማግለል ተገቢነት የለውም ማለት ይቻላል። ምክንያቱም በአንዳንድ አካባቢዎች ራሳቸው ሽማግሌዎች ዊጫን የሚጥሱ መሆኑ ፥ ሰዎች በመሰረታዊ ህግ የተሰጠን መብት መጋፋት ብቻ ሳይሆን የህዝብ አንድነት የሚያፈርስ ፥ የህዝብ ማንነት የሚያጠለሽ እና ለሌሎች ጣልቃ ገብነት በር የሚከፍት አይነት አደጋ የሚያስከትል በመሆኑ እንዲሁም ከቂጫ አሰራር ወጪም ጭምር መሆኑን ልብ በማለት ነው። ይህንን ችግር ማስታረቅ የሚቻለው በሚከተሉት መነግዶች ነው።

- I. ልክ እንደ ኬንያዊያኑ የባህል ሽማግሌዎች በፈቃድ ላእ ያልተመሰረተ ድርድር ወይም እርቅ ለማድረግ ያለመሞከር እና በራሳቸው ፈቃድ እንዲገኙ ምቹ ሁኔታ በመፍጠር።¹²
- II. ግለሰቦች በሽማግሌ ዘንድ የሚጠየቁት ነገር ሁሉ ከቂጫ ያላፈነገጠ እንዲሆን በማድረግ እና እንዲፈጽም የተጠየቀው ወይም የታዘዘው ነገር የሽማግሌው ፍላጎት ሳይሆን በቂጫ ደንብ ስለታዘዘ እንደሆነ እንዲያምን በማድረግ።
- III. የተገለለው ሰው ቅሬታ ቢኖረው ሰንሰለቱን ጠብቆ ከማህበረሰብ የተገለለ መሆኑ የማሳወቅና በዋናው የጆካ ሽንጎ ወሳኔው እንዲፈተሽ የማድረግ።
- IV. በመደበኛ የህመንግስት እና የሰብአዊ መብቶች የተጠበቀውን መብት ማክበር።
- V. ከሰዎች አትቀላቀልም ሲባል ክርሱ መቀላቀል የሚፈልጉትን በመፍቀድ ፥ ከብቶችን ከከብት አትቀላቀልም ሲባል ህዝብ የሚገለገለበትን አካባቢ እንዳይወስድ ባለመክልከል እና ልጆች ከልጆች አይቀላቀሉም የሚለውን የሚያመጣውን ጣጣ በመገንዘብ በጥበብ ወሳኔ በመስጠት።
- VI. በጆካ የሽምግልና ስርአት ሽንጎ ያልጸደቀ እና ያልታመነበት ከማህበራዊ ኑሮ ማግለል እንዳይኖር በማድረግ የማህበረሰቡ የወስጥ አንድነት የማጠናከርና እሴትን የማክበር ስራ በመስራት።

6.2.2. የማህበረሰብ ሽግግር

የባህላዊ ስርዓቱ ከጊዜ ወደ ጊዜ ወደ ትውልድ እየተቀባበሉት ዛሬ ድረስ የደረሰ ነው። ሆኖም አንዳንዶች ከላይ በተመለከተነው መንገድ የሽምግልና ስርአቱ ላይ ተቃውሞ በማንሳት ወደ ፍትህ እና አስተዳደራዊ ተቋማት በመሄድ ስርዓቱ የመልካም አስተዳደር ችግር እየሆነ እንዲድ እያደረገው ይገኛል። ይህ በጊዜ ሂደት የሽምግልና ስርዓቱ ከማህበረሰቡ ዘንድ ቅቡልነት እንዳይኖረው እና በአጭር ጊዜ ተንኮታኮቶ እንዲጠፋ ሊያደርግ የሚችል እንደሆነ መተንበይ አያዳግትም። ለዚህም

¹² Francis Kariuki 'African Traditional Justice System'

ዋነኛ ምክንያቱ ማህበረሰብ ራሱን እያሸጋገረ ወደ መደበኛ እና መንግስታዊ አገልገሎት አሰጣጥ በስር መዋቅር ተደራሽ በመሆኑ ወደ ተቋም በማማተር አገልገሎትን መጠየቅ በመለማመዱ የባህላዊውን የግጭት መፍቻ ዘዴ ያረጀ ያፈጀ አሳብ አድርጎ እየተመለከተው እንደሆነ ነው። ማህበረሰብ በገንዘብ አቅሙ ፥ በአወቀቱ ፥ እና በአምነቱ ራሱን ከነበረበት እየተለወጠ በሚሄድበት ጊዜ የነበረውን እሴት ለመልቀቅ እና በመጤ ባህል የመጠመቅ አዝማሚያ እና ባህል ያለውን የማኮሰስ ፋሽን ያሳያል። ይህ የግላዊነት ባህልን ከወቅቱ በመወረሱ ነጻነት እንፈልጋለን በሚል ከማህበረሰብ ባህል ያፈነገጠ አካሄድ ሲሄድ ነው። የአማራጭ የግጭት መፍቻዘዴ ጠቀሜታን ያለመረዳት የሚያስከትለው ችግር ነው። አማራጭ የግጭት መፍቻ ዘዴ ዋናው ጠቀሜታ በተለይም በጭለማ የሚፈጸም ድርጊት እዉነታ ለማጋለጥ እና ሰዎች ቂማቸው ከልባቸው ሽረው ታርቀው ወደ ነበረ ሰላም የሚመለሱበት መሆኑ ነው።

እንደ አጠቃላይ ከሁለቱም አሳብ አንጻር የማህበረሰቡ ወቅታዊ ሁኔታ እና የሽምግልና ስርአቱ አሁኖዋ አሰራር በማገናዘብ ለአስተያየት እና ትችት እንዳንቸኩል የሚያደርጉን በርካታ ቁምነገሮችን ማንሳት ይቻላል። በባህሉ ዙርያ እዉቀት የሌለው ወይም በህግ አግባብ የተቀመጠውን የሆነ ድንጋጌን ብቻ በመመልከት የሚሰነዘር አሳብ ራስንም ማህበረሰብንም አደጋ ውስት ሊጨምር አንደሚችል አያጠያይቀም። በዚህ ረገድ ሙህራን ችግሮች ሊቀንሱ የሚችሉበት አሰራር ከማህበረሰቡ ጋር መበሆን በጥናት በመለየት አቅጣጫ መጠቀም ይገባቸዋል።

6.3.2. ሴቶችን ያሳተፈ አይደለም

በሽምግልና ስርዓቱ ሴቶች ተሳታፊ አይሆኑም። ስለዚህ ስርዓቱ በወንዶች የበላይነት የተመራ ነው ወይም አሳታፊ አይደለም ሲሉ ከማህበረሰቡ የወጡ እንደዲሁም ከሌሎችም አካላት ትችት ይሰነዘራል።¹³ ከዚህ አንጻር በተቃራኒው ነው ሀሳብ ማንሳት የምፈልገው። ይህም ማለት በሚባለው ደረጃ ሴቶችን ያገለለ ስርዓት ላለመሆኑ በተጨማሪም ማስረጃ ጠቅሶ መነጋገር ይቻላል። ከስድስት መቶ አመት በፊት የቃቂ ወርድወት ለመብቷ የጀካ ሽማግሌ ፊት ስቆም በርካታ ሴቶችን አስከትላ እና በራስዋ ቆማ እየተከራከረች ነበር። አሁንም ሴቶች ቅሬታ ቢኖራቸው ከዘመዶቻቸው ጋር ሆነው ቀርበው ታድመው ሀሳባቸው ተደምጦ የሚሄዱበት ተግባራዊ አሰራር አለ። የሴትን ጥቅም የሚነኩ

¹³ Birhanu Bitew, Asabu Sewenet, Getachew Fentahun 'Indigenous Governance Systems and Democracy in Ethiopia: Yejoka Qicha System of the Gurage People (2021) Volume 12| Issue 3

ወሳኔ ሲኖር ሴትን ብትሳተፍ የሚከለክል ስርአት የለም። በተለይም በአካባቢ ደረጃ ግጭት እንዳይኖር በመከላከል ጭምር አስተዋጽኦ ያበረክታሉ።

በተጨማሪም ሴቶች እንደወንዶች በብዛት የማይሳተፉበት ምክንያት ከሽምግልና ባህሪ በመነሳት ነው። ሽምግልና ሰዎች ቁርሳቸው ሳይመገቡ ፥ በንጋት ፥ ርቀት ያለው ጉዞ ተጉዘው ፥ ግማሽ ቀን ወይም እንደሁኔታው እስከ አመሻሽ ቆይተው ነው ወደ ቤታቸው የሚመለሱት። ይህ ከባድ መስዋእትነት የሚያስከፍል በጋማ ከብት ተጠቅመው ካልተጓዙ መሳተፍ አስቸጋሪ የሆነበት እና በምግባራቸው ሞዴል የሆኑ የዞኑ ተወላጆች ወረዳ አቆራርጠው የሚሳተፉበት ነው። በዚህ ሂደት ወንዱም ሴቱም በተመሳሳይ ሁኔታ ከቀዬ ለቀው ይዋሉ ቢባል ሴቶችን ማንከራተት ሊሆን ይችላል። ካለባቸው ማህበራዊ ሀላፊነት በመነሳት እንድትገኙ ቢባሉ ላይገኙ ወይም ቢገኙም የታሰበውን ያህል ወሳኔ የመስጠት ልምዱ ስለሌላቸው በወስብስብ ነገሮች እንደገቡ አስበው ከመሰላቸው ተንጠባጥበው ይቀራሉ። ስለሆነም አባቶች የተሻለ ጠበብቶች ነበሩ ወይም ናቸው ማለት ይቻላል።

በሽምግልና ተሳትፎ ማድረግ የመነገድን ወይም በመንግስት ተቋም የመሳተፍ ያህል ቀላል አይደለም። ተሳትፎ ማድረግ አለባቸው ተብለው በስብሰባ እና ስልጠና የሚሳተፉ ሴቶች ምን ያህል ሀሳብ አመንጨዋል እና ተሳታፊ እንደሆኑ ዞር ብሎ ማጤን ያስፈልጋል። መንግስት በአመራር ደረጃ ከወንዶች እኩል ቁጥር ያላቸው ሴቶችን እፈልጋለሁ ቢልም በመንግስትም ይሁን በግል ተቋም የማሩ ሴቶች እንዲሳተፉ ጥሪ ሲደረግ አብዛኛው ፈቃደኛ አይደለም። ስለዚህ በእግር ሶስት እና አራት ሰዓት ተጉዞ የሰውን ችግር ለመፍታት የሚደረግ ስብስብ ውስጥ ካልተሳተፉ ብሎ የባህላዊ ሽምግልና ስርአቱን ገጽታ ለማጠልሸት ማሰብ ተገቢነት የለውም። በሌሎች ህዝቦችም ባህል የለመደ አይደለም። እንደጉራጌ ባህላዊ የሽምግልና ስርአት ‘ሴትን ያሳተፈ አይደለም’ ብትል ሀሳቡን የሚቃወመው ሴት ራስዋ ናት።

በሽምግልና መሳተፍ ቀላል ያለመሆኑ ማሳያው ስንሳተፍ የሰማ ሁሉ ለራሱ ፥ ለዘሩ ሲል እውነትን ሰምቶ የሚወስንበት እና ጥብቅ የሞራል ሀላፊነት ተወስዶ የሚሰራ ነው። ለዚህ ነው

ኤነ በአጂ ደሙ ፥ ያነ በሼሚ ደሙ ፥ ኤነ በፎነጂ ደሙ¹⁴

ያልተፈጸመን ማወራት ፥ ያለውን እውነታ መደበቅ እና በሀሰት ቢፈረድም ከደም ናቸው

¹⁴ በጆካ ሽምግልና የሚሳተፉ ታላላቅ አባቶች ዳሞ በለጠ ሲናገሩት የሰማሁት

የተባለው። በሽምግልና ቦታው የሚሰማው ወንጀል የተፈጸመ መሆኑ + የሰው ዘር የሚያህል ፍጥረት በራሱ/በህይወቱ/ በንብረቱ ወይም በአካሉ የደረሰ ጥቃት ያለ ስለመሆኑ እና የተበደለው የሚያለቅስበት ቦታ ነው። በዚህ ቦታ መገኘቱ ለራስም አደገኛ ነው። በሚል አባቶች በሁሉም ጉዳይ ሴትና ህጻናት እንዳይቀርቡ ይከለክሉ ነበር። ይህ የባህሉ አካሄድ ከሆነ ባህል ነውና ሊከበር ይገባል። እኔ በተሳተፍኩባቸው የሽምግልና ስርአቶች ሴቶች በሰሙት ሁሉ ስሜታዊ ሲሆኑ እና በቦታው ረብሻ ሲፈጠር ነበር። ስለሆነም በሁሉም ጉዳይ ሴት ተገለለ እያልን የምንሰነዝረው ትችት ስለ አካባቢውና ስለ ጉዳዩ እንዲሁም የህዝብን ማንነት እና የህዝብን ወቅር አገናዝብነት አስተያየት መሰንዘር ይገባል።

6.4. ሙስና

ሙስና እና ብልሹ አሰራር የማይመጣው ጣጣ የለም። ሙስና በመንግስት ተቋም ብቻ የሚፈጸም አይደለም። ሙስና በእምነት ተቋም + በማህበረሰቡ በየትኛውም አካባቢ ሊፈጸም ይችላል። ሰዎች ባገኙበት አጋጣሚ ሁሉ የራሳቸውን ወይም የሶስተኛ ወገን ጥቅም ለማስጠበቅ ሲሉ ያለተገባ ድርጊት ሊፈጽሙ ይችላሉ። በህዝብ እምነት የተጣለበት ሽማግሌ ላንዱ ወገን የሚያዳለበት አግባብ ሲፈጠር ወደ ማይመለስ የስርአት መፍረስ የሚደርስበት እና አጠቃላይ የህዝብን ሰላምና መንግስታዊ አገልግሎት አሰጣጥ የሚያናጋበት ችግር ሊፈጠር ይችላል። ምክንያቱም ሙስና የማይፈጥረው ችግር ስለሌለ። ስለዚህ በስነምግባር ደንባቸው እንደተቀመጠው በአንድ አካባቢ የሚታወቅ የአገር ሽማግሌ አርአያ የሆነ + ስነ-ምግባር ያለው + ገለልተኛ የሆነ + ሀቀኛ የሆነ + ግልጽኛ + ሚስጥር ጠባቂ + ቅን የሆኑ እና ሌሎችም መስፈርቶች የሚያሟሉ አባቶች ሊመረጡ ይገባል። የተመረጡ አባቶችም በእነዚህ መርሆ መመራት አለባቸው። የተመረጡም ሰዎች ሁሌም አርአያ ታማኝ + አወነተኛ + የማያዳሉ መሆንን ማስቀጠል አለባቸው።

6.5. በአቋራጭ የማደግ አዲስ ባህል

የጉራጌ ማህበረሰብ ስራን ሳይመርጥ ሰርቶ እና ቆጥቦ ለአሁንዋ ኢትዮጵያ እድገት አሻራ ያኖረ ምሳሌ የሆነ ህዝብ የነበረ ቢሆንም ወቅቱ ባመጣው ፋሽን ምክንያት በተወሰነ መልኩ ሳይሰሩ በአቋራጭ የመበልጸግ ፍልጎት ያለው ትውልድም ተተክቷል። በዚህም ምክንያት ለባህሉም ለእምነቱም ዋጋ የማይሰጥ በመሆኑ ሁሉንም ነገር በገንዘብ መቆጣጠር መፈለጉ ሌላው በጎ የሆኑትን የባህሉን እሴቶች እንዲናዱ እያደረገ ስለሚገኝ ይህንን ህዝብ በየበአላቱና በየማህበራዊ አጋጣሚዎች መክሮ ሊያርማቸው የሚገቡ ናቸው። በዚህ ረገድ ስነምግባር ያለው ወጣት በሽምግልና ወቅት

እንደታዘብ በማድረግ ለሌሎችም አርአያ እንዲሆንና ባህሉን እንዲወርስ በአንዳንድ ጉዳይ ማሳተፍ ተገቢ ነው። ጡር እና በርቶ የሚባሉት ሀሳቦች በእምነቶችም ቢሆን በተለያዩ መንግድ የሚንጸባረቁ በመሆናቸው ሁሉም ሰው እንዲህን እሴቶች አወቁ እንዲተገብር መልሶ ማስተማር ያስፈልጋል።